

ОКРЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Р. А. Черняк

*полковник юстиції у відставці,
ветеран військової служби,
Академік Академії соціальних
наук Грузії*

АНОТАЦІЯ

Стаття вкрай актуальна для пенсіонерів-військовослужбовців у визначенні правильності нарахування та виплати належного їм розміру пенсії. Проблема викликана бажанням Уряду зекономити бюджетні кошти на підвищенні пенсій всупереч вимогам чинних Законів про неприпустимість такої економії. Вирішення проблеми єдино можливе і правильне - Fiat iustitia! (Хай здійсниться правосуддя!). Необхідно оскаржувати такі дії до адміністративних судів і порушені права пенсіонера обов'язково будуть поновлені. Проведено аналіз практики судового розгляду таких справ на прикладі України з посиланням на застосовані нормативно-правові акти.

Ключові слова: військовослужбовці; пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби; грошове забезпечення; розмір пенсії; розподіл гілок влади; конституційні гарантії; Конституційний Суд; Європейський суд з прав людини; адміністративні суди.

ANNOTATION

The article is extremely relevant for retired military personnel in determining the correctness of the calculation and payment of the appropriate amount of pensions. The problem is caused by the government's desire to save budgetary funds by raising pensions, contrary to the requirement of the laws on the inadmissibility of such savings. The solution to the problem is the only possible and correct one - Fiat iustitia! (let justice be done!). It is necessary to challenge such actions in administrative courts and the violated rights of the pensioner will certainly be restored. The analysis of the practice of judicial consideration of such cases is carried out on the example of Ukraine with reference to the normative legal acts applied by the courts.

Key words: military pension provision of persons dismissed from military service; monetary content; the size of the pension; separation of branches of power; constitutional guarantees; Constitutional Court; European Court of Human Rights; administrative courts.

* * * *

Право громадян на отримання належного рівня пенсійного забезпечення закріплене у статті 46 Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 року. Згідно з Конституцією пенсії та інші види соціальних виплат повинні забезпечувати рівень життя, не нижчий від встановленого законом про-

житкового мінімуму.

Право на соціальний захист гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок обов'язкових страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також за рахунок надходження коштів з бюджету та з інших джерел.

Чинне законодавство про пенсійне забезпечення базується на Конституції України і складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законів України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 року № 1788-XII, «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 року № 1058-IV, «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 року № 1057-IV, «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 року № 796-XII, «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 року № 2262-XII, міжнародних договорів з пенсійного забезпечення, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інших законів та нормативно-правових актів, що прийняті відповідно до законів про пенсійне забезпечення і регулюють відносини у цій сфері.

Як бачимо, порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців встановлюється спеціальним Законом № 2262-XII.

В преамбулі Закону № 2262-XII (зі змінами та доповненнями станом на даний час) конкретизовано, що цей Закон визначає умови, норми і порядок пенсійного забезпечення окремої категорії громадян України, до якої належать особи, котрі перебували на службі:

- **військовій,**
- в органах внутрішніх справ,
- в Національній поліції,
- в Національному антикорупційному бюро,
- в Службі судової охорони,
- в державній пожежній охороні,
- в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України,
- в органах і підрозділах цивільного захисту,
- в податковій міліції,
- в Бюро економічної безпеки України,
- в Державній кримінально-виконавчій службі України.

Першим пунктом законодавець в цій категорії виділяє підкатегорію **військовослужбовці**.

За найбільш широким загальним визначенням до військовослужбовців відносяться особи, котрі перебувають на військовій службі.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.05.1992 року № 2232-XII – військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Особи, котрі проходять дійсну військову службу в Україні, є військовослужбовцями.

Хто підпадає під визначення «військовослужбовець» конкретизовано у статті 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 року № 2011-XII, згідно з якою дія цього Закону поширюється на військовослужбовців:

- 1) Збройних Сил України,
- 2) інших утворених відповідно до законів України військових формувань,
- 3) правоохоронних органів спеціального призначення,
- 4) Державної спеціальної служби транспорту.

1. Належність до військовослужбовців Збройних Сил України чітко визначена в Законі «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 року № 1934-XII (із змінами та доповненнями) і коментарів не потребує.

2. Відповідно до статті 1 Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 року № 1932-XII (із змінами та доповненнями) військово формування – це утворена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій. Інформація про такі формування та про їх перелік не є доступною для широкого загалу. Це робиться із зрозумілих причин, оскільки до таких формувань належать, зокрема, Служба зовнішньої розвідки, Головне управління розвідки Міністерства оборони, військові підрозділи спеціального призначення, та інші.

3. Законодавець не дає визначення що таке «правоохоронні органи спеціального призначення» і не дає загального переліку таких органів. Науковці визначають «правоохоронні органи спеціального призначення» як органи, метою діяльності яких є захист (із застосуванням делегованих тільки їм відповідних форм і методів) основних об'єктів національної безпеки, прав і свобод громадян, життєво важливих цінностей суспільства та держави від надзвичайних ситуацій соціального, техногенного, воєнного і природного характеру. До таких органів

в Україні, належать, зокрема, Служба безпеки, Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань, Державна прикордонна служба, Управління державної охорони, та інші.

4. Державна спеціальна служба транспорту є спеціалізованим військовим формуванням, що входить до системи Міністерства оборони України і призначене для забезпечення стійкого функціонування транспорту в мирний час та в особливий період (стаття 1 Закону України «Про Державну спеціальну службу транспорту» від 05.02.2004 року № 1449-IV, із змінами і доповненнями).

Як видно з викладеного вище, навіть самі назви зазначених державних органів вказують на причини виділення їх в окрему категорію, умови та порядок пенсійного забезпечення якої встановлюється спеціальним законом.

Вважаю за потрібне уточнити, кого законодавець розуміє під словосполученням «деяких інших осіб» в Законі № 2262-XII.

В початковій редакції на момент прийняття даного Закону ці особи були перераховані в його преамбулі і до них, крім названих мною вище осіб, належали і належать по даний час:

- військовослужбовці колишніх Збройних Сил СРСР, органів державної безпеки і внутрішніх справ СРСР, Національної гвардії України, військовослужбовці, які в період Другої світової війни проходили службу у складі першого Чехословацького армійського корпусу під командуванням Л.Свободи, а також громадяни інших держав з числа військовослужбовців збройних сил та інших військових формувань, утворених відповідно до чинного законодавства цих держав, які постійно проживають в Україні, і відповідно до міжнародних договорів, укладених Україною з іншими країнами про пенсійне забезпечення таких громадян, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено їх пенсійне забезпечення згідно із законодавством держави, на території якої вони проживають,
- члени сімей **всіх** осіб (перерахованих в старій редакції преамбули, і в чинній редакції).

Для уникнення непорозумінь уточнюю також, що порушене мною питання аналізу окремих проблем пенсійного забезпечення стосується **всіх** осіб, на яких поширюється дія Закону № 2262-XII. Для зручності в даній статті вони будуть названі узагальнюючим словом «військовослужбовці».

Правовою підставою для виділення військовослужбовців в окрему категорію осіб, умови та порядок пенсійного забезпечення яких встановлюються спеціальним законом, є стаття 17 Конституції України, яка захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки позиціонує як найважливіші функції держави і як справу всього Українського народу.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав питання, пов'язані з реалізацією права на соціальний захист, і сформулював правову позицію, згідно з якою виокремлені у статті 17 Конституції України категорії громадян по закінченню стро-

ку своєї служби потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави (Рішення від 09.07.1999 року № 8-рп/99, від 20.03.2002 року № 5-рп/2002, від 17.03.2004 року № 7-рп/2004, від 11.10.2005 року № 8-рп/2005, від 20.12.2016 року № 7-рп/2016).

У зазначених Рішеннях Конституційний Суд України визнав необхідність додаткових гарантій соціальної захищеності цієї категорії громадян як під час проходження служби, так і після її закінчення, а зміст та обсяг досягнутих ними соціальних гарантій не може бути звужено шляхом внесення змін до законодавства. Забезпечення державою соціального захисту таких громадян та членів їхніх сімей є пріоритетним і має безумовний характер. Тобто заходи, спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, у зв'язку, зокрема, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами, не можуть бути скасовані чи звужені.

Конституційний Суд зазначив, що необхідність додаткових гарантій соціальної захищеності цієї категорії громадян як під час проходження служби, так і після її закінчення зумовлена, зокрема, тим, що служба у Збройних Силах України, інших військових формуваннях та правоохоронних органах держави пов'язана з ризиком для життя і здоров'я, підвищеними вимогами до дисципліни, професійної придатності, фахових, фізичних, вольових та інших якостей.

Закріплене у наведених мною вище нормативно-правових актах привілейоване становище військовослужбовців серед пенсіонерів України створюють враження такої собі ідилії. Але політична ситуація та соціальні умови життя в Україні вносять свої корективи, руйнуючи цю ідилію. Навіть поверхневий аналіз вказує на суттєві розбіжності між викладеним на папері та реальним станом справ.

Передані Україні в спадок від Радянського Союзу такі «хвороби» як корупція в органах влади та тяга можновладців використати своє становище для особистої наживи руйнують баланс між задекларованим у правових нормах становищем українського народу та його фактичним становищем.

Вкрай негативно на цю ситуацію впливає і правонаступник СРСР Росія, яка не зважає на незалежність України, вважає її зоною свого впливу і марить про відродження Радянського Союзу разом з його соціально-політичними хворобами. Тому весь період незалежності Україна веде боротьбу з цими хворобами, поступово і наполегливо впроваджуючи в соціально-політичне життя нашої держави прогресивні європейські і світові цінності.

Апогею негативного впливу на Україну Росія досягнула в період президенства Януковича В.Ф., коли відбувався планомірний і злочинний процес ослаблення обороноздатності України та її державної безпеки, наслідком чого стало погіршення становища соціально незахищених верств населення, зокрема і військових пенсіонерів.

Першопричиною дисбалансу між задекларо-

ваним у нормативно-правових актах та реальним становищем пенсіонерів-військовослужбовців стала закріплена в частині 4 статті 43 Закону № 2262-XII вимога – **«Усі призначені за цим Законом пенсії підлягають перерахунку у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, на умовах, у порядку та розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України».**

Але означений дисбаланс викликаний не тим, що ця вимога Закону не відповідає соціально-політичним умовам, які сформувалися в українському суспільстві, а тим що виконання цієї вимоги потребує додаткових бюджетних витрат, яких чомусь хронічно не вистачає. Тому вважаю правомірним зробити висновок, що причиною такого дисбалансу є об'єктивні та суб'єктивні недоліки керівництва державою з боку попередньої влади. Теперішня влада України намагається вирівняти наявний дисбаланс, свідченням чого є, зокрема, виконання регіональними органами Пенсійного фонду України та іншими державними установами судових рішень, про які буде йти мова нижче.

Як вказано в самому Законі № 2262-XII, його виконання належить до функцій Кабінету Міністрів України, який своїми відповідними постановами встановлює норми грошового забезпечення військовослужбовців та його підвищення з урахуванням рівня інфляційних процесів, а виходячи з цього встановлює порядок та умови перерахунку пенсій з метою їх симетричного підвищення.

Тут необхідно акцентувати увагу на дуже суттєвому аспекті – поряд з підвищенням урядом розміру грошового забезпечення діючих військовослужбовців законодавець час від часу зменшував відсоток грошового забезпечення, на підставі якого військовослужбовцю нараховувався первинний розмір його пенсії.

Не вдаючись у детальний аналіз історії цього питання зауважу, що з моменту введення в дію Закону № 2262-XII і до 1 січня 2006 року пенсія військовослужбовцю нараховувалася з розрахунку 90% його грошового забезпечення за останньою посадою перед виходом на пенсію, з 1 січня 2006 року – з розрахунку 80%, а з 1 травня 2014 року – з розрахунку 70%. Зокрема, розмір грошового забезпечення для нарахування пенсії з 80% до 70% зменшено відповідно до статті 23 Закону України від 27 березня 2014 року № 1166-VII «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні».

Конкретний же розмір відсотків грошового забезпечення для первинного нарахування пенсії виходив з підстави Закону № 2262-XII, згідно з яким за вислугу 20 календарних років пенсія нараховувалася з розрахунку 50 процентів грошового забезпечення за останньою посадою, а за кожний повний календарний рік вислуги понад 20 років додавалося по 3 проценти відповідних сум грошового забезпечення.

Не зайвим буде зауважити, що до 1 січня 2006 року військовослужбовець набував право на застосування максимального 90% розміру грошового забезпечення при первинному обчисленні його пенсії при наявності не менше 34 років вислуги. Із 1 січня 2006 року до 1 травня 2014 року військовослужбовець мав право на застосування 80% грошового забезпечення при первинному обчисленні його пенсії при наявності 30 років вислуги. Наявність фактичної вислуги більше 30 років не давала право на збільшення цього розміру, оскільки 80% в той період був максимальним законодавчо встановленим розміром. Із 1 травня 2014 року по даний час військовослужбовець має право на застосування 70% грошового забезпечення при первинному обчисленні його пенсії при наявності 27 років вислуги, і 70% є максимально можливим розміром.

Однак підвищуючи рівень грошового забезпечення діючих співробітників, Кабінет Міністрів у попередні роки чомусь «забував» про положення статті 63 Закону № 1262-ХІІ з тих чи інших причин, аналізувати які ми зараз не будемо. Нагадаю лише, що військові пенсіонери у зв'язку з такою «забудькуватістю» неодноразово в період президентства Порошенка П.О. блокували роботу Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, перекривали рух автомобільними трасами і проводили масові мітинги перед державними установами по всій території України з вимогою підвищити їм розміри пенсій.

Тому більш детально зупинимося на аналізі останнього перерахунку пенсій військовослужбовцям у 2018 році в період президентства Порошенка П.О. Підвищення при ньому грошового забезпечення діючих військовослужбовців лише поглибило дисбаланс між цим підвищенням та рівнем пенсій військовослужбовців після їх перерахунку. Отож про все за порядком.

Враховуючи природний процес росту інфляції, у 2017 році в черговий раз виникла необхідність підвищення зарплат працівникам державних установ та приватних підприємств, в тому числі і підвищення грошового забезпечення військовослужбовців. Тому 30 серпня 2017 року Кабінет Міністрів приймає Постанову № 704 «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб», яка набрала чинності з 01 березня 2018 року і якою затверджено тарифну сітку розрядів і коефіцієнтів посадових окладів військовослужбовців, що призвело до підвищення розміру грошового забезпечення діючих військовослужбовців в Україні.

Збільшення грошового забезпечення військовослужбовців є безумовною підставою для перерахунку пенсії, тому на виконання вимоги статті 63 Закону № 1262-ХІІ цілком логічно і правомірно 21 лютого 2018 року Кабінет Міністрів України приймає Постанову № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим особам». Згідно з цією постановою всім військовим пенсіонерам, які пішли на пенсію до 1 січня 2018 року, здійснено перерахунок пенсії і на

перший погляд усе склалося чудово, оскільки розмір пенсій після перерахунку збільшився.

Але крім першого погляду існують і наступні погляди, які засвідчують, що перерахунок пенсій на підставі Постанови № 103 не відповідає Конституції України та правовим актам вищої за цю постанову юридичної сили – Законом № 2262-ХІІ і № 2011-ХІІ та іншим. А це в свою чергу призвело до порушення внаслідок такого перерахунку диференціації розмірів пенсій з урахуванням строку служби військовослужбовця та розміру його грошового забезпечення в період служби в залежності від якості, складності, обсягу та важливості виконуваних обов'язків за посадою. Були випадки, коли військовослужбовець із вислугою на 90% грошового забезпечення та звільнений на пенсію з посади полковника став отримувати пенсію таку ж як військовослужбовець із вислугою менше 90% грошового забезпечення і звільнений на пенсію з набагато нижчої посади. Вийшла така собі «зрівняйлівка».

Більш детальний аналіз вказує, що при перерахунку пенсії військовослужбовцям на підставі Постанови № 103 урядом були допущені, зокрема, наступні порушення:

1. При вказаному перерахунку всім без виключення військовослужбовцям перерахували пенсії з розрахунку 70% відповідних сум грошового забезпечення.

2. Перерахунок пенсії здійснили без урахування всіх складових грошового забезпечення, а лише з використанням посадового окладу, окладу за військовим званням та відсоткової надбавки за вислугу років.

3. Максимальний розмір перерахованої пенсії обмежили десят'яма прожитковими мінімумами, установленними для осіб, які втратили працездатність.

Як не дивно, очевидна протиправність цих положень Постанови № 103 була очевидно лише для пенсіонерів-військовослужбовців, чії права на отримання належного розміру пенсії порушувалися. Чомусь державні органи, причетні до перерахунку пенсій на підставі Постанови № 103, не вбачали цієї очевидності.

На сьогоднішній день, проаналізувавши позицію означених державних органів в матеріалах адміністративних справ, яку вони викладали у своїх відзивах на судові позови пенсіонерів та в інших письмових матеріалах, можна зробити висновок, що така їх позиція не є правовою, а є соціально-політичною позицією. Обґрунтовуючи свою позицію відсутністю достатньої кількості грошей в бюджеті, державні мужі, мабуть, вирішили – оскільки військові пенсіонери ніякої користі державі вже не приносять, то достатньо для них буде і такого підвищення пенсій.

Наприклад, у відзиві на мій позов до суду відповідач написав, що у задоволенні позову необхідно відмовити, зокрема, тому, що у випадку перерахунку моєї пенсії на тих умовах, які я (як і всі інші військові пенсіонери) вважаю законними, розмір належної мені пенсії буде більший від грошового

забезпечення співробітника, який проходить військову службу на посаді, аналогічній тій з якої звільнився зі служби. Одночасно відповідач посилався на відсутність бюджетних коштів для виплати пенсій у більших розмірах.

Аргументи можливо і логічні, але не законні. Викладені твердження є намаганням перевести вирішення правових питань не тільки з правової точки зору, але і з урахуванням економічного стану держави, який ніякого відношення до законного вирішення даних питань не має. Тобто Кабінет Міністрів прийняв рішення самочинно зменшити військовослужбовцям розмір перерахованої пенсії, свідомо порушуючи вимоги Конституції України та Законів № 2262-ХІІ і № 2011-ХІІ, посилаючись на економічний стан держави.

Але відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Тобто поки частина 4 статті 63 Закону № 2262-ХІІ діє – її треба виконувати всім без винятку.

Якщо ж Уряд в ході своєї правозастосовної діяльності встановив невідповідність цієї норми соціально-політичним умовам, що склалися у державі, він як суб'єкт правової ініціативи повинен вийти з офіційною пропозицією до Верховної Ради України про зміну або скасування цієї правової норми. Реалізація права законодавчої ініціативи у формі внесення законопроекту є єдино правильною реакцією на визрілу в суспільстві потребу в урегулюванні нормами права тієї чи іншої соціальної проблеми.

З приводу залежності розмірів соціальних виплат від економічних чинників Верховний Суд у зразковій адміністративній справі № 160/8324/19 (яку детальніше будемо обговорювати нижче) вказав на те, що відсутність чи скорочення бюджетних асигнувань не може бути підставою для зменшення будь-яких виплат, в тому числі і належного особі розміру пенсії. Згідно з принципом верховенства права людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

До слова уточнюю, що до червня 2016 року найвищий суд у системі судоустрою України називався Верховний Суд України. 2 червня 2016 року був прийнятий Закон № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до статті 17 якого цей суд став називатися Верховний Суд. А згідно з вимогами частини 5 статті 13 Закону № 1402-VIII, висновки щодо застосування норм права, викладені у Постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Під словом «всіх» в даному випадку законодавець розуміє всі суди у системі судоустрою України, всі державні та недержавні органи України, а також всіх жителів України.

І тут якраз доречно підкреслити, що очевидна протиправність окремих положень Постанови № 103 стала очевидно не лише для пенсіонерів-вій-

ськовослужбовців, але і для судів України. Коли військові пенсіонери почали масово звертатися до адміністративних судів України з позовами про визнання дій по перерахунку їх пенсій протиправними, адміністративні суди зайняли обґрунтовану на Законі позицію і задовольняли ці позови. Також вважаю доречним зауважити, що у зв'язку з цим кількість справ, які з 2019 року і по даний час перебували та перебувають у провадженні адміністративних судів, зросла більше ніж у 10 разів, при тому що кількість суддів у штаті цих судів залишилася незмінною.

Рішення адміністративних судів першої та апеляційної інстанцій у справах по розгляду зазначених позовів були підтримані Верховним Судом, який свою правову позицію обґрунтував нормами внутрішнього законодавства та прецедентами міжнародного права.

Зокрема, відповідно до статті 9 Конституції України та статей 17 і 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – ЄСПЛ) суди та органи державної влади повинні дотримуватись положень Європейської конвенції з прав людини та її основоположних свобод 1950 року, застосовувати в своїй діяльності рішення ЄСПЛ з питань застосування окремих положень цієї Конвенції. ЄСПЛ підкреслює особливу важливість **принципу «належного урядування»**. Зокрема у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, державні органи повинні діяти вчасно та в належній і якомога послідовніший спосіб (рішення ЄСПЛ у справах «Беслер проти Італії», заява № 33202/96, п.120, ЕCHR 2000; «Онер'їлдіз проти Туреччини», заява № 48939/99, п.128, ЕCHR 2004-ХІІ; «Mtgadat.com S.r.l проти Молдови», заява № 21151/04, п.72, від 08.04.2008 року; «Москаль проти Польщі», заява № 10373/05, п.51, від 15.09.2009 року). На державні органи покладено обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок (рішення ЄСПЛ у справах «Лелас проти Хорватії», заява № 55555/08, п.74, від 20.05.2010 року, і «Тошкуце та інші проти Румунії», заява № 36900/03, п.37, від 25.11.2008 року) і сприятимуть юридичній визначеності у правовідносинах.

Окрім того, ЄСПЛ у рішенні від 20.10.2011 року у справі «Рисовський проти України» зазначає, що державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків. Ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких воно стосується.

Нижче вдамося до більш детального аналізу кожного із означених мною порушень, що були допущені при перерахунку пенсії військовослужбовцям на підставі Постанови № 103.

1. При перерахунку пенсій на підставі Постанови № 103 всім без виключення військовослужбовцям перерахували пенсії з розрахунку

70% відповідних сум грошового забезпечення.

Як я вказав вище, значній частині пенсіонерів до 1 січня 2018 року було первинно призначено пенсію в розмірах більших ніж 70% їх грошового забезпечення, а хто звільнився на пенсію до 1 січня 2006 року – у максимальному розмірі 90%. Тому звичайно ж регіональні управління пенсійного фонду не мали права під час перерахунку пенсії зменшувати первинно призначений відсоток до 70%. Адже згаданий вище Закон № 1166-VII про введення максимального можливого розміру пенсії за вислугу років на рівні 70% вступив у законну силу тільки у 2014 року і тому поширює свою дію лише на осіб, яким призначається пенсія після 2014 року та не має зворотної дії в часі, тобто не розповсюджується на пенсіонерів, яким пенсія призначена раніше.

Тому військові пенсіонери почали масово звертатися до адміністративних судів України з позовами про визнання таких дій регіональних органів пенсійного фонду протиправними. Таких позовів було дуже багато і рішення судів за результатами їх розгляду були різноманітні.

Верховний Суд, як найвищий суд у системі судострою України, покликаний забезпечувати сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, які визначені процесуальним законом. Керуючись цим положенням, закріпленим у статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), один з місцевих адміністративних судів звернувся до Верховного Суду з клопотанням визначити таку справу типовою і прийняти її до провадження Верховним Судом як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення.

Згідно з КАС України, типові адміністративні справи це адміністративні справи, які мають 4 спільні для всіх ознаки: а) відповідачем є один і той самий суб'єкт владних повноважень, б) спір виник з аналогічних підстав, в) спір виник у відносинах, що регулюються одними нормами права, г) позивачами заявлено аналогічні вимоги. Типова адміністративна справа, прийнята до провадження Верховним Судом як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення, стає зразковою адміністративною справою. Використання типових і зразкових справ на практиці унеможливує різне застосування суддями норм законодавства та ухвалення різних рішень в типових справах, позаяк рішення у зразкових справах є обов'язковими для судів нижчих інстанцій.

4 лютого 2019 року **Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду** прийняв Рішення у зразковій адміністративній справі № 240/5401/18, яким визнав протиправними дії регіонального управління пенсійного фонду України щодо зменшення відсоткового значення грошового забезпечення до 70% при перерахунку пенсії військовослужбовцю та зобов'язав означене управління здійснити з 1 січня 2018 року перерахунок пенсії даній особі виходячи з раніше встановленого йому відсоткового значення розміру грошового забезпечення, яке звісно ж було більшим.

Дане Рішення залишено в силі Постановою Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року.

Це Рішення Верховного Суду базується, зокрема, на таких нормах права:

- 4 квітня 2006 року Законом України № 3591-IV «Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців» встановлено, що вислуга років для призначення пенсій, що була обчислена військовослужбовцю за Законом № 2262-XII до набрання чинності Законом № 3591-IV, перегляду не підлягає;

- застосування положення статті 23 Закону № 1166-VII та зменшення розміру пенсії до 70% відповідних сум грошового забезпечення є протиправним, оскільки це є порушенням статті 58 Конституції України. З цього приводу 9 лютого 1999 року Конституційний Суд України за наслідками розгляду справи №1-7/99 (№1-рп/99) вирішив: «Положення частини 1 статті 58 Конституції України про те, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, треба розуміти так, що воно стосується людини і громадянина (фізичної особи)». У цьому ж Рішенні Конституційного Суду наголошується, що до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце. Акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ним чинності. Заборона зворотної дії нормативно-правового акту є однією з важливих складових принципу правової визначеності;

- принцип неприпустимості зворотної дії в часі нормативних актів знайшов своє закріплення і в міжнародно-правових актах, зокрема в статті 7 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини;

- своїми діями відповідач суттєво звузив права і свободи позивача, чим грубо порушив вимоги статей 17 та 22 Конституції України. Тлумачення словосполучення «звуження змісту та обсягу прав і свобод людини і громадянина», що міститься в частині третій статті 22 Конституції України, Конституційний Суд України дав у Рішенні № 5-рп/2005 від 22 вересня 2005 року, згідно з яким конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Скасування конституційних прав і свобод – це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація. Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням;

- надане Кабінету Міністрів України право визначати умови, порядок та розміри при проведенні перерахунку пенсії не є абсолютним – воно обмежене положеннями Конституції України, які встановлюють їй межі можливого. Окремим Рішенням Конституційного Суду України від 28 жовтня 2009 року № 28-рп/2009 визначено, що Кабінет Міні-

стрів, керуючись у своїй діяльності законами при врегулюванні своїми актами відповідних питань, не може змінювати, доповнювати чи розширювати зміст цих законів;

- відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

- статтею 51 Закону № 2262-ХІІ передбачено, що перерахунок пенсій у зв'язку із зміною розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, які мають право на такий перерахунок згідно з цим Законом, не проведений з вини органів Пенсійного фонду України та/або державних органів, які видають довідки для перерахунку пенсії, провадиться з дати виникнення права на нього без обмеження строком;

- відповідно до статті 66 Закону № 2262-ХІІ рішення органу, що призначає пенсії, про її перерахунок і зниження розмірів може бути оскаржено до суду;

- згідно з пунктом 23 рішення ЄСПЛ «Кечко проти України» від 8 листопада 2005 року, органи державної влади не можуть свідомо відмовляти у виплатах, доки відповідні положення є чинними. Така ситуація повинна регулюватися шляхом внесення законодавцем відповідних змін до чинних нормативних актів, а не шляхом самочинного обмеження розміру пенсії.

2. Перерахунок пенсії здійснили без урахування всіх складових грошового забезпечення, а лише з використанням посадового окладу, окладу за військовим званням та відсоткової надбавки за вислугу років.

У Постанові № 103 було передбачено, що перерахунок пенсії проводиться на основі довідки про грошове забезпечення за посадою, аналогічною тій, яку військовослужбовець обіймав на час звільнення зі служби, при цьому розмір грошового забезпечення мав складатися з посадового окладу, окладу за військовим званням та надбавки за вислугу років. Такі довідки видавали «силові відомства» за місцем попередньої служби осіб, пенсії котрих перераховувалися.

Але поняття «грошове забезпечення» включає в себе, крім вказаних у Постанові № 103 посадового окладу, окладу за військовим званням та надбавки за вислугу років, також щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія). Таке поняття грошового забезпечення визначене частиною 2 статті 9 Закону № 2011-ХІІ.

Оскільки обчислення та перерахунок пенсій військовослужбовцям за Законом № 2262-ХІІ пов'язується саме з даним поняттям грошового забезпечення, військові пенсіонери вдруге почали масово оскаржувати таку форму перерахунку їх пенсій до адміністративних судів.

Рішенням Окружного адміністративного суду міста Києва від 12 грудня 2018 року, залишеним без змін постановою апеляційного адміністративного суду від 5 березня 2019 року, у справі № 826/3858/18 визнано протиправними та нечинними пункти Постанови № 103 про видачу довідок для перерахунку пенсій з урахуванням лише вказаних вище трьох складових грошового забезпечення. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій у справі № 826/3858/18 залишено без змін Постановою Верховного Суду від 12 листопада 2019 року.

Крім цього, 17 грудня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду прийняв Рішення у зразковій справі № 160/8324/19, яким зобов'язав відповідачів підготувати та надати до Головних управлінь Пенсійного фонду України у відповідних областях за місцем пенсійного обслуговування позивачів нові довідки про розмір їх грошового забезпечення станом на 5 березня 2019 року із обов'язковим зазначенням відомостей про розміри щомісячних додаткових видів грошового забезпечення, для проведення з 1 квітня 2019 року перерахунку основного розміру їх пенсій.

Це Рішення залишено в силі Постановою Великої Палати Верховного Суду від 24 червня 2020 року.

Таким чином, з 5 березня 2019 року – з дня набрання чинності судовим рішенням у справі № 826/3858/18 – виникли підстави для перерахунку пенсій, призначених згідно із Законом № 2262-ХІІ, з урахуванням розміру посадового окладу, окладу за військовим званням та відсоткової надбавки за вислугу років, а також додаткових видів грошового забезпечення.

Рішення Верховного Суду базується, зокрема, на таких нормах права:

- згідно з частиною 4 статті 63 Закону 2262-ХІІ усі призначені за цим Законом пенсії підлягають перерахунку у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, тобто у зв'язку зі зміною розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення або у зв'язку із введенням для зазначених категорій осіб нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення. Перерахунок пенсій здійснюється на момент виникнення права на такий перерахунок і проводиться у порядку та розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України. В даному випадку таке підвищення грошового забезпечення військовослужбовців відбулося відповідно до вказаної вище Постанови Кабінету Міністрів № 704;

- поняття «грошове забезпечення» визначене частиною 2 статті 9 Закону № 2011-ХІІ і наводилося мною вище;

- Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 13.05.2015 року № рп-4/2015 констатував: «Аналіз наведених положень Закону (2262-ХІІ) вказує на єдиний підхід законодавця до визначення видів грошового забезпечення військовослужбовців, які враховуються як при призначенні пенсій

(стаття 43), так і при перерахунку раніше призначених пенсій (стаття 63)». У цьому ж Рішенні Конституційний Суд зазначив, що виключно Верховна Рада України шляхом прийняття законів визначає види грошового забезпечення для обчислення та перерахунку пенсій військовослужбовців та осіб, які мають право на пенсію за Законом, а Кабінет Міністрів вживає заходів для гарантування права осіб на пенсійне забезпечення, керуючись Конституцією та законами України;

- Рішенням Конституційного Суду України від 28 жовтня 2009 року № 28-рп/2009 визначено, що Кабінет Міністрів, керуючись у своїй діяльності законами при врегулюванні своїми актами відповідних питань, не може змінювати, доповнювати чи розширювати зміст цих законів;

- до повноважень Кабінету Міністрів не входить зміна структури грошового забезпечення, а приводом для перерахунку пенсій є підвищення грошового забезпечення відповідних категорій, саме розмір якого, а не складові, можуть змінюватись Кабінетом Міністрів;

- крім того, суд посилається на вищевказані положення статей 17, 19 і 22 Конституції України, статті 51 Закону № 2262-XII, статті 66 Закону № 2262-XII та рішення ЄСПЛ «Кечко проти України» від 8 листопада 2005 року.

3. Максимальний розмір перерахованої пенсії обмежили десятима прожитковими мінімумами, установленими для осіб, які втратили працездатність.

Законом України від 6 грудня 2016 року № 1774 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» були внесені зміни до частини 7 статті 43 Закону № 2262-XII такого змісту: «Максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність».

Розміри означеного прожиткового мінімуму встановлюються Законами України про державний бюджет на кожен рік. Для порівняння та розуміння про які суми йдеться наведу розміри такого мінімуму починаючи з 2018 року.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць для осіб, які втратили працездатність, встановлено з 1 січня 2018 року - 1373 гривні, з 1 липня - 1435 гривень, з 1 грудня - 1497 гривень. Відповідно максимальний розмір пенсії військовослужбовця становив з 1 січня 2018 року 13730 гривень, з 1 липня - 14350 гривень, з 1 грудня - 14970 гривень.

Аналогічно статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» цей прожитковий мінімум встановлено з 1 січня 2019 року

- 1497 гривень, з 1 липня - 1564 гривні, з 1 грудня - 1638 гривень.

Згідно зі статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» зазначений прожитковий мінімум встановлено з 1 січня 2020 року - 1638 гривень, з 1 липня - 1712 гривень, з 1 грудня - 1769 гривень.

Статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» вказаний прожитковий мінімум встановлено з 1 січня - 1769 гривень, з 1 липня - 1854 гривні, з 1 грудня - 1934 гривні.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць для осіб, які втратили працездатність, встановлено з 1 січня - 1934 гривні, з 1 липня - 2027 гривень, з 1 грудня - 2093 гривні. Тобто станом на 1 січня поточного року максимальний розмір пенсії становив 19340 гривень, станом на 1 липня поточного року він становить 20270 гривень, станом на 1 грудня поточного року він буде становити 20930 гривень.

Як наслідок, регіональні управління пенсійного фонду виплачують саме такий розмір пенсії, навіть якщо особі нараховано пенсію і в більшому розмірі. Наприклад, в даний час з липня поточного року військовим пенсіонерам виплачують максимальну пенсію в розмірі 20270 гривень, хоча багатьом із них пенсію перераховано у значно більшому розмірі. З урахуванням рівня інфляційних процесів в Україні, викликаних війною з Росією та іншими чинниками, цей розмір пенсії не є великим.

Конституційний Суд України розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності даного положення статті 43 Закону № 2262-XII Конституції України і за результатами розгляду своїм Рішенням № 7-рп/2016 від 20 грудня 2016 року визнав його таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), оскільки воно суперечить статті 17 Конституції України.

У вказаному Рішенні Конституційний Суд стверджує, що обмеження максимального розміру пенсії особам, яким право на пенсійне забезпечення встановлене Законом № 2262-XII, порушує суть конституційних гарантій щодо безумовного забезпечення соціального захисту осіб, передбачених частиною 5 статті 17 Конституції України, які зобов'язані захищати суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість України.

Заходи, спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, у зв'язку, зокрема, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами не можуть бути скасовані чи звужені.

Згідно з частиною 2 статті 152 Конституції України, закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України Рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим Рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Вказане означає, що починаючи з 2017 року стаття 43 Закону № 2262-ХІІ не містить норми про обмеження максимального розміру пенсії десятима прожитковими мінімумами, позаяк внесені Законом № 1774 зміни до частини 7 зазначеної статті визнані неконституційними і втратили чинність з дня ухвалення Рішення Конституційним Судом України, а саме з 20 грудня 2016 року.

Аналогічна правова позиція викладена і в Постановках Верховного Суду від 16 жовтня 2018 року у справі № 522/16882/17, від 31 січня 2019 року у справі № 638/6363/17, від 12 березня 2019 року у справі № 522/3049/17 та від 12 листопада 2019 року у справі № 360/1428/17.

У вказаних вище Постановках Верховний Суд підтвердив, що після прийняття Рішення Конституційним Судом України № 7-рп/2016 від 20 грудня 2016 року обмеження розміру пенсії позивача, встановлене частиною сьомою статті 43 Закону № 2262-ХІІ, в розмірі десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність, є неправомірним.

Таким чином, на осіб, яким пенсію було призначено до 1 січня 2016 року, обмеження щодо максимального розміру пенсії не поширюється.

З наведених підстав адміністративні суди задовольняли і продовжують задовольняти позови військових пенсіонерів про перерахунок їх пенсій згідно з Постановою № 103 без обмеження максимального розміру пенсії. Правда в цьому випадку обійшлося без розгляду Верховним Судом зразкової адміністративної справи.

Незважаючи на те, що з моменту перерахунку пенсії на підставі Постанови № 103 пройшло вже 5 років, оскарження дій пенсійних органів продовжується до цього часу. Зокрема, тільки з березня 2020 року протиправні дії пенсійних органів отримали можливість оскаржувати пенсіонери Міністерства внутрішніх справ України. Це тому, що лише 4 березня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду залишив у силі рішення судів першої та апеляційної інстанції у справі № 826/12704/18 за позовом кількох осіб до Кабінету Міністрів України та Міністерства соціальної політики України про скасування пункту Постанови № 103, який регламентував перерахунок пенсій цієї категорії осіб.

На довготривалість «судової тяганини» впливали і такі фактори, як необхідність через суд зобов'язати орган, з якого пенсіонера звільнили зі служби, видати оновлену довідку про стан грошового забезпечення відповідної посади. Деякі «силові органи» видавали такі довідки на підставі лише заяви пенсіонера, деякі ж видавали їх тільки на підставі рішення суду.

Лише після отримання на підставі рішення суду такої довідки пенсіонер отримував можливість подавати позов до пенсійного органу про зобов'язання його на підставі цієї довідки перерахувати його пенсію.

Крім того, до 24 лютого 2022 року, тобто до початку війни між Україною та Росією, пенсійні органи подавали апеляційні скарги на рішення судів першої інстанції, що також суттєво затягувало процес отримання кінцевого рішення.

Окремо хочу виділити питання щодо стану виконання судових рішень про зобов'язання пенсійного органу перерахувати військовослужбовцю його пенсію. Тут можна виділити кілька аспектів:

- з дати набрання означеним судовим рішенням чинності пенсійний орган добровільно його виконує і чергову пенсію військовослужбовець отримує вже у перерахованому розмірі;

- повернення позивачу сплаченого судового збору подається до примусового виконання і погашається регіональним казначейським органом згідно черговості за наявності коштів. До відома, таких коштів в даний час казначейські органи не мають і чекають їх виділення з бюджету;

- заборгованість згідно цього рішення суду за період з 1 квітня 2018 року по дату, з якої військовослужбовцю почали виплачувати пенсію в перерахованому розмірі, включається в Реєстр судових рішень, виконання яких здійснюється згідно черговості за окремою бюджетною програмою.

Пенсіонери-військовослужбовці неодноразово зверталися із запитом до Пенсійного фонду України з питанням погашення зазначеної заборгованості, оскільки інфляційні процеси постійно зменшують платоспроможність коштів цієї заборгованості. За інформацією Пенсійного фонду, підтвердженою із загальнодоступних джерел, до Державного бюджету України кожен рік закладаються кошти за даною бюджетною програмою і черга по погашенню заборгованості поступово зменшується. Але у зв'язку з відсутністю коштів у достатній кількості поки що ця заборгованість залишається значною.

Важливо те, що нарахована позивачу сума доплати має бути виплачена тільки за рахунок коштів Державного бюджету України і не може бути погашена за рахунок власних коштів регіонального управління Пенсійного фонду.

На завершення хочу зробити висновок, що Україна вправі називатися демократичною та правовою державою. Все викладене мною вище свідчить про дієвість в Україні принципу розподілу гілок влади, який закріплений в статті 6 Конституції. Такий стан демократії в Україні унеможлиблює концентрацію державної влади в руках однієї людини або одного органу і забезпечує політичну свободу. А це є однією з найважливіших засад демократичного правління, що розподіляє функції між державними органами, закріплює самостійність кожного органу влади при здійсненні своїх повноважень та, на мою думку основне, наділяє кожен орган можливістю протиставляти свою думку рішення іншого органу, контролюючи цим певною мірою його дії.

Судова гілка влади України зайняла гідну і пра-

вильну позицію в протистоянні Уряду та військових пенсіонерів у питанні їх пенсійного забезпечення. А правильною така позиція є завдяки тому, що вона базується на нормах права, на відміну від позиції Уряду. Тому вислів древніх римлян і досі залишається актуальним – *Fiat iustitia!* (Хай здійсниться правосуддя!).

Чинна на сьогоднішній день влада України, впевнено крокуючи по шляху вступу до Європейського Союзу, крок за кроком викорінює негативні залишки радянської системи управління.

Одним з таких кроків та складовою економічних реформ в Україні є задеклароване Урядом реформування пенсійної системи на засадах пенсійного страхування. Концепція соціального забезпечення населення України передбачає зміну існуючої однорівневої системи пенсійного забезпечення, яка базується на загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні за рахунок внесків громадян і надходження коштів з бюджету, та натомість запровадження в Україні пенсійного страхування.

Відповідно до вказаної Концепції, в Україні буде

запроваджена трирівнева пенсійна система, до якої входить загальнообов'язкове державне пенсійне страхування і недержавне пенсійне забезпечення. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування у свою чергу складається з двох рівнів: реформована солідарна система і накопичувальна частина загальнообов'язкової системи. Світова практика доводить, що таке поєднання є оптимальним, оскільки забезпечує соціальні гарантії та фінансову стабільність пенсійної системи.

Впевнений, що в найближчому майбутньому існуючий дисбаланс між задекларованим у нормативно-правових актах та реальним становищем пенсіонерів-військовослужбовців зникне і військові пенсіонери України зможуть отримувати гідне пенсійне забезпечення, так само як і українські пенсіонери всіх категорій.

Буду радий якщо викладені в цій статті думки стануть у пригоді пенсіонерам з числа військовослужбовців Грузії, яким бажаю гідного рівня пенсійного забезпечення та довголіття у користуванні ним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- 1) Конституція України від 28 червня 1996 року, № 254К/96-ВР,
- 2) Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796-ХІІ,
- 3) Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року № 1788-ХІІ,
- 4) Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ,
- 5) Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ,
- 6) Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ,
- 7) Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року № 1934-ХІІ,
- 8) Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ,
- 9) Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року № 1057-ІV,
- 10) Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-ІV,
- 11) Закон України «Про Державну спеціальну службу транспорту» від 5 лютого 2004 року № 1449-ІV,
- 12) Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-ІV,
- 13) Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-ІV,
- 14) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців» від 4 квітня 2006 року № 3591-ІV,
- 15) Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27 березня 2014 року № 1166-VII,
- 16) Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII,
- 17) Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» від 7 грудня 2017 року № 2246-VIII,
- 18) Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII,
- 19) Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року № 294-IX,
- 20) Закон України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» від 15 грудня 2020 року № 1082-IX,
- 21) Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» від 2 грудня 2021 року № 1928-IX,
- 22) Постанова Верховної Ради України «Про проект Концепції соціального забезпечення населення України» від 21 грудня 1993 року № 3758-ХІІ,
- 23) Постанова Кабінету Міністрів України «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» від 30 серпня 2017 року № 704,
- 24) Постанова Кабінету Міністрів України «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим особам» від 21 лютого 2018 року № 103,
- 25) Рішення Конституційного Суду України,
- 26) Рішення Європейського суду з прав людини,
- 27) Єдиний державний реєстр судових рішень.